

Ormos Ede: Az államszövetség és a világbéke gondolatának néhány elméletéről

— Kant, Novikov, Leroy-Beaulieu, Kautsky —

I.

legkomolyabb, legalaposabb szemléltető oktatás: a háború számtalan tanulságai között bizonyára a legfontosabb az a fölismerés, hogy az államok fejlődésüknek mai fokán és pedig úgy belső alkatukat, mint egymáshoz való viszonyukat tekintve, nem alkalmasak az emberiség békés haladásának biztosítására. Az a tény, hogy háború van az államok között, hatalmas igazolása minden törekvésnek, minden reformvágnak, amely nemcsak a folytonos változásokból álló múltra hivatkozva, hanem a jobb jövő szükségességét hangoztatva is követeli az átalakulásokat. De már e szörnyű háború előtt is világosan látták az emberiség legjobbjai, fejtegették legbölcsebb elméi, hogy a mai nemzeti állam, az emberiség egyes csoportjainak az érdekellentétek szerint való elhelyezkedése a háború örökös veszedelmének mérgét rejti magában s a fejlődés törvénye alapján követelték az állam szervezetének, belső és külső viszonyai rendezésének olyan átalakítását, amelynek alapja az emberiség és az egyesek egyetemes közös érdeke s eredménye ennek az érdeknek szolgálata, tehát háború és háborúba kitörhető fegyverkezés helyett az örök béke állapota legyen. Irodalom és nemzetközi intézmények, egyesületi alakulatok folytonos gyarapodása jelzi ennek a gondolatnak terjedését és a megvalósulás felé közeledését s ha most rettenetes zökkenőhöz értünk a fölfelé haladó pályán s — úgy látszik — kinos-veszteséges visszaesés mutatkoznék is, a reményt elveszteni nem szabad. Sőt minthogy hisszük, hogy a háború után ez a gondolat újult erővel támad föl s a háború szenvedései és tapasztalatai érzelmi és értelmi világunkat egyaránt fogékonyabbá teszik az új állam eszméinek befogadására, nem tartjuk időszerűtlennek, ha hozzáfogunk e kérdés irodalmának ismertetéséhez. Azokkal szemben, akik a nemzeti államon túlmenő alakulatokat fölényesen az utópia birodalmába utasítják, elég

legyen csak annyit megjegyezni, hogy senki sem gondol egyetlen világ-államra, amely az egyes nemzetek külön életét megszüntetné, amelynek centralisztikus igazgatása legalább mostani fölfogásunk szerint a lehetőség határán túlmenne, hanem csak az államoknak olyan kapcsolatára, összeköttetésére, amely a háborús veszedelem helyett a béke biztonságát teremtené meg.

II.

Az *Európai Egyesült Államok* eszméjének keletkezése szorosan összefügg Magyarország világtörténelmi szereplésével. Az ember szinte röstelli leírni — olyan elkoptatott történelmi és publicisztikai köz-hely, amelyet gyakorisága már pohárköszöntői frázissá silányított — de nem térhetünk ki előle: azzal kell kezdenünk, hogy ez az eszme azért érdekel minket legközelebről, mert keletkezése abba az időbe esik, amikor Magyarország úgy kezdett szerepelni a történelemben, mint „Európa védbástyája a török veszedelem ellen”. És ez az eszme most azért lett aktuális, mert a közfelfogás szerint az európai népek vagy legalább is a középeurópai birodalmak népeinek kultúráját, szabadságát, haladását most lényegében hasonló veszedelem fenyegeti az orosz betörésben és terjeszkedésben és e veszedelemmel szemben a magyarság áll őrt régi történelmi hős-szerepének reprízében.

A nemzetközi helyzet ma mindenesetre bonyolultabb, mint a 15—18. századokban, bár akkor sem volt olyan egyszerű, mint amilyenek a történelem távlatában vagy inkább az iskolás történelem előadásában látjuk.

Az államok szövetkezéseinek, ideiglenes vagy tartós kapcsolatainak, szorosabb vagy lazább egyesüléseinek mind az a formája, ám eddig a történelemben megvalósult és aminek a jövőben való megvalósítását tudósok, írók, államférfiak legnagyobb része a múltban követelte vagy most kívánatosnak tartja, csak tökéletlen alakulat ahhoz az eszményi állapothoz képest, amelyet az örökbéke biztosítására Kant alkalmasnak tart s az egész világ valamennyi népét szabad államokban egyesítő föderalizmusnak nevez.* Ha eszményi állapotot, eszményi törekvéseket emlegetünk, el kell készülnie lennünk úgy a reális bölcsek, mint a mánál tovább nem nézők fölünyes ajkbiggyeszítésére és nyugodtan kell fogadnunk, ha *utópia!* kiáltással intézik el a vitát. Pedig hát, mint Kant egyik magyarózója megjegyezte, bizonyára ő is volt legalább annyira okos, hogy ismerte és kellően értékelte a kifogásokat, az ellenvetéseket és nem volt oly balga, hogy egy hatalomtól kívánta volna állandó hadseregének fölösztatását;

* *Zum ewigen Frieden.*

azonban, mint moralista gyakorlati szempontból a békét tartotta olyan állapotnak, amelyre kötelességünk törekedni. S aki ezt a kötelességet kitüzi az egyesek és főként az államok elé, annak azokat az elveket is ki kell fejtenie, amelyek ez állapot elérését megvalósítását lehetővé teszik. És a kötelesség eszméjének filozófiai megalapozójától most, amikor a német kötelességérzet háborús eredményeire bizonyára a világbéke eszméjének gúnyolói is nagyon büszkék, talán legbüszkébbek, el kell mindenkinek fogadni azt a tanítást, hogy nem azt kell nézni: lehetséges-e az örökbéke vagy sem, hanem azt, hogy a szörnyű háborúskodás — amelyre eddig minden állam készült s ez a készülődés szabja meg minden állam belső életét is — megszűnjék s ha ez jámbor óhajítás marad is, akkor is törekednünk kell erre, mert ez kötelességünk.

Az örökbékének Kant szerint három föltétele van: az első az államok belső alkotmányára, a második az államok egymás között való viszonyára s a harmadik az egyénnek a világhoz való viszonyára vonatkozik.

Az első feltétel, hogy az alkotmány republikánus legyen. Ki kell itt mindjárt emelnünk, hogy Kant a respublikát nem a köztársaság mai értelmében használja, mert éles megkülönböztetést tesz az államforma két szempontból való meghatározása között:

1. A főhatalmat gyakorló személyek száma szerint, vagyis aszerint, hogy a társadalom egyetlen, több-kevesebb szövetkezett vagy valamennyi tagja gyakorolja a főhatalmat, az államforma: autokrácia, arisztokrácia, demokrácia. (*Forma imperii.*)

2. A kormányzás formája szerint, vagyis aszerint, hogy az állam miként gyakorolja teljhatalmát, a törvényhozó és végrehajtó hatalom (kormány) el van-e egymástól különítve vagy egy személyben, a saját akaratát törvényként végrehajtó uralkodó személyében egyesül-e: respublika, despócia. (*Forma regiminis.* Ez tulajdonkép kormányforma, az előbbi államforma.)

A republikánus alkotmány biztosítja a társadalom tagjainak egyéni szabadságát és egyenlőségét, de megszabja valamennyinek az egyetlen közös törvényhozástól való függését, más szóval megállapítja az egyénnek, mint embernek és állampolgárnak jogait s mint alattvalónak kötelességeit. Hogy miért csak az ilyen alkotmány vezethet az örökbékére, azt Kant meggyőzően, de oly egyszerűen, szinte népiesen magyarázza meg, hogy semmi újat nem találunk benne, mert hiszen ugyanez az okoskodás igen sok ember gondolkodásában végbement s ezen alapszik az a mind erősebbé váló követelés, hogy

a háború és béke, vagyis a hadüzenet kérdésében a nép döntsön, ami Kant szerint a republikánus alkotmányból önként következik.

„Ha — mondja Kant — az állampolgárok beleegyezése szükséges annak eldöntéséhez, hogy legyen-e háború vagy ne? — akkor semmi sem természetesebb, mint az, hogy — mivel döntésükkel a háború minden nyomorúságát önmagukra kellene zudítaniok (tehát: önmaguknak kellene harcolniok; a háború költségeit sajátjukból kellene előteremteniök; a pusztításokat helyrehozniuk; a bajok tetejébe végül még a békét magát megkeserítő, az újabb meg újabb háborúk miatt sohasem törleszthető adósság terhét magukra vállalniok) nagyon is megháynák-vetnék, hogy beteloganak-e ilyen gonosz játékba. Ezzel szemben olyan alkotmányban, ahol az alattvalók nem állampolgárok, amely tehát nem republikánus, ez a világon a legmeggondolatlanabbul intézett dolog, mert az államfő nem tagja, hanem tulajdonosa az államnak, a háború miatt egyáltalán nem szenved rövidséget lakomáiban, vadászataiban, kastélyaiban, udvari ünnepeiben stb., ezt tehát jelentéktelen okokból, mint valami kirándulást elhatározzák és az illendőség kedvéért az erre mindenkor kapható diplomáciai testületre reábízzák ennek igazolását.”

A második feltétel a fentebb körülírt föderalizmus, amely épp oly magasan fölötte áll az eddigi s az eddigiek elvi alapján létesíthető államkapcsolatoknak, mint amily messze van egymástól a két különböző cél: a béke és a háború.

Kant föderalizmusának ugyanis célja az örökbéke, amazoknak az államkapcsolatoknak pedig a háború. Eddig az államok — a béke biztosításának hangoztatása mellett is — háborúra, háború céljaira szövetkeztek és így közömbös, de szinte eldönthetetlen is a felelősség kérdése. A tény az, hogy minden állam azért keres szövetségest, hogy erősebb legyen a háborúban és a béke valódi biztosítására célzó szövetség addig nem is képzelhető, amíg legalább is két hatalmi csoport áll egymással szemben, amelyek között az érdeellentét, a hatalmi verseny feszültsége bármely pillanatban kirobbanthatja a háború szikráját.

Az államok egymáshoz való mai viszonyát Kant a vademberek egymáshoz való viszonyához hasonlítja. Mély megvetéssel látjuk ezekben az emberiség állati létének alacsonyosságát, durvaságát, vadságát, mert többre becsülik a törvénytelen szabadságot, amely mellett egymást marcangolják, gyilkolják, mint a saját maguk alkotta törvényes kényszert, amely jogait biztosítaná. És az államok egyenkint éppen így ragaszkodnak minden külső kényszertől való mentességükhöz: ez a szuverenitás az államiság legfőbb

jellemvonása, ez az államfenség (*denn Volksmajestät ist ein ungereimter Ausdruck*) s az európai és amerikai vadak között a különbség főként abban áll, hogy ez utóbbiak egyes ellenséges törzseket egészben fölfaltak, míg az európaiak a legyőzötteket életben hagyva jobban ki tudják használni, mintha elfogyasztanák őket, mert inkább szaporítják az alattvalók számát s ezzel a jövőendő nagyobb háború eszközeinek tömegét.

A mostani háborúban is sűrűn hangzik a vád mindkét részről a nemzetközi jogszabályok, a humanitás parancsainak megsértése miatt s mindannyiszor iparkodik a megvádolt védekezni vagy eljárását jogilag igazolni. Ez így volt régebben is és Kant abban a tiszteletben, amelyet minden állam a jogeszmé iránt legalább ilyenképpen mutat — habár annak leghivatottabb magyarázóitól nem fogad el szándékait módosító tanácsot — azt következteti, hogy az emberekben mégis csak megvan, bár most még szunnyad az az erkölcsi hajlam, amely a vad erőszak helyébe a jog uralmát fogja léptetni, mert különben semmi értelme sem volna annak, hogy az államok egymás között folyó harcaikban is a jogot emlegetessék. Amíg a jog az államok között folytatott vitákban csak a fegyverzajt kísérő ilyen üres szólam marad, de nem rendezi a vitát, mint az emberek között támadt érdekösszeütközésekben, addig azt mondhatjuk, hogy az európai kultúra csak az embereket emelte ki természeti, állati vadságukból, de az államokat nem. Amíg az államok jogait nem valamely rajtok kívül és fölöttük álló bíróság előtt per útján, hanem saját erejükkel háborúban akarják „kivívni” a szó valódi értelmében, addig még a kedvező eredmény is csak győzelemnek, de nem jogi döntésnek tekinthető és így a békekötés csak ennek az egy háborúnak, de nem *a* háborúnak vet véget, mert ez újra kitörhet bármikor, amikor valamelyik fél elég erősnek érzi magát arra, hogy saját bírójaként jogát érvényesítse. A békeszerződés (*Friedensvertrag*) helyett tehát békeszövetséget (*Friedensbund*) kell kötni, hogy minden háborúnak véget vessünk. Ennek a békeszövetségnek nem az lenne a célja, hogy valamely állam hatalmát gyarapítsa, hanem az, hogy fentartsa és biztosítsa az állam szabadságát s egyszersmind a vele szövetséget többi államét is. Ennek az eszme- nek kivihetősége (*objektive Realität*) a föderalitáson alapszik, amely lassankint kiterjeszkedik valamennyi államra és így az örökbékéhez vezet. A megvalósulást Kant úgy képze- li, hogy egy hatalmas és fölvilágosodott nép, amely természeténél és belső alkatánál fogva szükségszerűen hajlandó az örökbékére, olyan államot alkot, amely más államokkal szemben a föderatív egyesülés középpontja lehet,

ezek egymás szabadságát biztosítják s mind több és több ilyenmű kapcsolattal tovább és tovább terjeszkednek. Pozitív irányban ennek az eszménynek megvalósítása a világállamhoz vezetne, miután a józan ész szerint az egyes államok nem menekülhetnek a háborút magában rejtő törvénynélküli állapotból másként, csak ha éppen úgy lemondanak vad szabadságukról, mint az emberek s éppen úgy alávetik magukat a mindnyájuk fölött álló kényszerítő törvényeknek. De minthogy a mai nemzetközi jog fogalmilag a háborúhoz való jog s minthogy erről az államok nem akarnak lemondani, meg kell elégednünk az örök békét megteremtő pozitív világállam helyett annak negatív szurrogátumával, a háború elhárítására kötött, folyton terjeszkedő szövetséggel, amely azonban a háború kitérésének állandó veszedelmét rejti magában.

Kant e végső következtetése igazságának szomorú bizonyossága a mostani háború, amely annál inkább mutatja a béke biztosítása címén kötött szövetségnek a háború elfojtására való gyöngeségét, mert hiszen a Kant-féle egységes szövetségtől is még nagyon távol vagyunk a 20-ik század hatalmi csoport-szövetségeinél, amikor ezeket az egymás megtámadásának célja legalább is oly mértékben hozza létre, mint a közös védekezés szükségének fölismerése. Ez a két motívum egyébként oly circulus vitiosusban kavargó, amely könnyen a háború miatt való felelősség tudománytalan kérdésének terére szédítheti a kutatót, amidőn azt akarná megállapítani, hogy kinek volt oka támadástól félni s kinek volt joga védekezésből támadni.

A harmadik feltétel, hogy az egyénnek a világhoz való viszonya a *hospitalitas*-on alapuljon, „a világpolgárság az általános hospitalitás feltételeire szorítkozzék”. Ez a hospitalitás nem az ókori vendégbarátság, amely a jótékonyiságnak köszönhető szívességi viszony, hanem az idegennek az a joga, amelynél fogva vele szemben senki se viselkedhessek ellenségesen azért, mert annak a területére érkezett. Ez tehát a közlekedés, a szabad forgalom joga, amely minden embert, mint a társadalom tagját megillet. Ennek a jognak alapja a föld-felület közös birtoklásának joga, amely felületen, mint gömb-felületen, az emberek nem szóródhatnak szét a végtelenbe, hanem meg kell egymást tűrniök egymás mellett, mert eredetileg senkinek sincs több joga ahhoz, hogy a föld valamely helyén legyen, mint a másiknak. A hospitalitással s az ennek alapjául szolgáló természeti joggal egyaránt ellenkezik úgy az idegen területekre jutottak kirablása, mint a benszülöttek leigázása, kizsákmányolása. S a természetijognak ezt a két irányú megsértését vizsgálva, a vad benszülötteknél sokkal bűnösebbeknek találjuk a művelt világ hódító népeit. A hospitalitás

nem terjedhet többre, mint az idegen és benszülöttek között a közlekedés, forgalom lehetőségének föltételeire s mihelyt e törvényes föltételek szabályozva vannak, távoli világrészek is békés viszonyba kerülhetnek s ezzel az emberiség közelebb jut a világpolgári alkotmányhoz. Ha a föld népeit ez az alkotmány oly szoros közösségbe fűzi össze, hogy a föld bármely egy helyén esett jogsérelem az egész földön ilyenként válik érezhetővé, akkor megvalósul a világpolgár-jog eszméje, amely nélkül az örökbékét el nem érhetjük.

III.

A létező államkapcsolatokon fölülemelkedő államszövetség irodalmi követelőit mind a háború elleni küzdelem, az örökbéke megvalósításának vágya hevíti. Kant, a német bölcsész után egy orosz és egy francia író fejtegetésének rövid vázlatát kívánjuk adni, ezzel is igazolva azt a tényt, hogy nemzetekre való tekintet nélkül az egész kultúremberiségben egységesen él a vágy, hogy az emberiség életéből a tömegmészárlást kiirtsuk. De a vágy magábanvéve nem elegendő, mert — nem is szólva a tőkéstermelés és a háború között elválatatlanul fönnálló összefüggésről — azt a fölfogást kell uralkodóvá tenni, hogy e vágy teljesülése csak az államok belső alkatának és egymáshoz való külső viszonyainak átalakításától remélhető.

Novikov* abból a sokszor nem ok nélkül utópisztikusnak jelzett fölfogásból indul ki, hogy „elegendő az uralkodó eszméket kiirtani a háború ostorának eltávoztatására”. Épp ily súlyos tévedése, hogy — nyilván az anarchistákkal való szellemi kapcsolat gyanújának buzgó elhárítása végett — szinte rémüldözve utasít vissza minden erőszakos, törvényellenes eszközt, mintha bizony az emberiség haladását jelző történelmi események mindig az uralkodó osztályok érdekeit védő törvények keretében zajlottak volna és zajlanának majd le; de még súlyosabb tévedés, amely bántóan magán viseli az orosz viszonyokhoz való alkalmazkodás bélyegét, az az elvi kijelentése, hogy az európai föderációnak semmi joga se legyen az egyes államok belügyeibe beleavatkozni s közelebről is megmagyarázza, hogy ezzel mit akar mondani: azt tudniillik, hogy a franciák élhetnek köztársaságban, az angolok parlamentáris monarchiában, az oroszok abszolút monarchiában és élhetnek egymással föderációban. Hát a mai háborús szövetség látszólag igazat ad ennek a fölfogásnak; de hogy igazi demokrata állam állandó — a békére irányuló! — szövetségben élhessen abszolutista állammal, az lehetetlen. Hiszen csak gondoljunk az osztrák-

* *Die Föderation Europas*. 1911.

magyar államkapcsolatra; a 67-es kiegyezés olyan-amilyen magyar alkotmányának feltétele az volt, hogy Ausztria is parlamentáris kormány alá kerüljön s gondoljunk arra, hogy e kapcsolatban ma is mennyi visszásságot okoz az, hogy Ausztriában általános választójogon, nálunk pedig cenzuson épül föl a parlament. És talán fölösleges arra a színté közhelyszerű igazságra utalnunk, hogy az abszolútizmus állandó veszedelem a szomszéd államokra, nem lehet tehát azt mondani, hogy az államformához „a szomszédoknak semmi közük”.

E téves és talán csak taktikai okokból kiemelt szempontok ellenére is sok értéket találhatunk Novikov fejtegetéseiben, bár mindig kelleténél több súlyt tulajdonít a fölfogások, mint a tényleges viszonyok erejének. Így a föderáció legnagyobb akadályát a szuverenitás mai fölfogásában, illetőleg abban látja, hogy az államok nem akarnak szuverenitásukról lemondani, holott szerinte ez a szuverenitás nem más, mint az egyes államok szabadsága arra, hogy bármely pillanatban a szomszédállamra vessék magukat, hogy attól egy tartományt elvegyenek vagy érdekei ellen egyezsége kényszerítsék, szóval ez a szuverenitás: jog a rablásra. Erről nem akarnak lemondani a modern államok, mert a hódítást jótéteménynek nézik; ezért nem szűnhetik meg a bizonytalanság. A modern államok: belső és külső rablásra szolgáló nagy ügynökségek. Ha egy fillért lopnának, elpirulnának olyan emberek, akik közösen a legnagyobb erőfeszítéssel milliárdokat lopnak vagy rabolnak. Ezt azonban már nem tekintik lopásnak vagy rablásnak, sőt minél nagyobb erőszakkal történik, annál nagyobb a tisztelő csodálat. Gondoljunk a hódító hadvezér dicsőségére s a termelő munkát végző munkás megvetettségére. Amint egyes országok határain belül meg lehetett teremteni a lopások, erőszakosságok ellen a biztonságot, épen úgy meg lehet és meg kell azt teremteni Európa, sőt az egész föld területén. És így Európának, illetőleg az egész emberi nemnek föderációja nem egyéb, mint a biztonsági szervezet kiterjesztése. A biztonsági érzet pedig alapja az egyéni boldogságnak és a társadalmi fejlődésnek. A föld lakóinak kilenc tizedrésze ma nem lakik jól. Olaszország harminc milliójából (1901-ben) tizenkét millió nem tudja, hogy másnap mit eszik. Európában igen sok millió él, akik soha egy könyvet nem vesznek. Ma az államokban három irányú tevékenység folyik:

1. gazdaságot termelnek,
2. rettenetes katonai szervezetet tartanak fenn, hogy szomszédait meglopják és
3. hogy a szomszédok őket meg ne csalják.

E két utóbbit meg kell szüntetni, hogy a nyomortól megszabaduljunk, ez pedig csak úgy lehetséges, ha a nemzetközi anarchia helyébe a föderáció, az ellenségeskedés helyébe a szolidaritás lép. Az afrikai törzsek harcaiban Novikov szerint évenként félmillió ember pusztul el, a 19. század háborúiban Európában legalább tíz millió embert öltek meg. Leroy-Beaulieu szerint — idézi Novikov — az európai budgetek egy harmada a korábbi háború kiadását fődözi, egy harmada a jövőendő háború előkészítésére kell. Az európai nagyhatalmak katonai kiadásai évi öt milliárd frankra rúgnak (azóta még többre), gondoljunk” azután a háború irtózatossá anyagi pusztításaira s arra, hogy béke idején is az államok között folyó gazdasági harc a vámpolitika útján mennyi nyomort szül. Hogy így egész néptömegeket lehet tönkretenni, erre példaként felhossa Novikov a következőt:

Olaszország burkolatkövet, mint nyersterményt, vámmentesen szállított Oroszországba. Egy szép napon az orosz vámhivatal kimondta, hogy ez kidolgozott árú, tehát vám alá esik. A szállítás megszűnt, Olaszország nagy területén éhínség tört ki. A vám csak a külön élő, egymással ellenséges államok között tűnhetik fel szükségesnek. Történelmi példákkal bizonyítja Novikov, hogy amint egy terület elszakadt valamely államtól, követelték a vámvonal felállítását, holott azelőtt megéltek egy vámterületen, nem félve a verseny kárától. A vámok az emberiség jólétének legnagyobb akadályai, mert hiszen mesterségesen megnehezítik, sőt esetleg lehetetlenné is teszik, hogy a termékek a szükségleteknek megfelelően oszoljanak el, s így túltermelést s ínséget okoznak egyszerre. De nem szűnhetnek meg addig, amíg a vámjövödelmekre szükségök van az államoknak a fegyverkezés céljaira. Ha megszűn a nemzetközi biztonság a föderációval, ez a kiadás elesik s megszűnhetnek a vámok is.

„A föderációt a világ kitagadottjai csinálják meg, mert a jóllakottak elviselhetőnek tartják a mai állapotot is. Az éhezők azonban nincsenek ezen a véleményen. A föderáció lesz bizonyára egy napon a legparancsolóbb népkövetelések egyike, mint 1789-ben az egyenlőség követelése Franciaországban s 1846-ban az olcsó kenyér követelése Angliában. A szocialisták már zászlójukra írják a nemzetközi uniót s folyton erősebbek lesznek, amíg csak azt követelik, ami a kultúra alapja: Szűnjék meg a rablás és öldöklés, vagyis teremtsük meg a nemzetközi jogrendet!”

„Ez az egyetlen gondolat, mint Renan mondja, magában foglalja a próféták ezeréves történetét: Eljő a nap, amelyen igazságosság fog uralkodni a földön.”

Nagy részletességgel fejtegeti ezután a föderációt akadályozó és előmozdító tényezőket. Előbbiek: a hódító vágy, a háború varázsa, a háború híveinek tévedései, a militarizmus nyomán támadt érdekek, a sovinizmus és a nemzeti terjeszkedés szenvedélye, a nemzetközi igazságszolgáltatás iránt való bizalmatlanság, a fajgyűlölet, a nemzetek önzése és rövidlátása, a hagyományok és szokások, a képzelőtehetség fogyatékosága. Előmozdító tényezők: a gazdasági technika és szervezet, a szellemi látókör tágulása, erkölcsi tényezők, a katonai technika és szervezet, a politikai tényezők, az európai patriotizmus, univerzalizmus és nacionalizmus.

Ezután a megvalósítás lehetőségét és módzatait fejtegeti. A föderációt egy politikai párt sem vette fel közvetlen követelés-ként programjába, a szocialisták hangoztatják ugyan kiáltványaikban, de nem mindenekelőtt és nem kizárólagosan. Több más igen jelentéktelen kívánságokat fűznek hozzá”. Ez a vád az utópistáé a történelmi materializmuson alapuló helyes felfogás ellen, mert hiszen a föderációt nem lehet egyszerűen úgy nyélbeütni, hogy csak azt akarjuk, még ha ennek üdvösségéről egytől-egyig minden embert meggyőzünk is. A marxizmus nem próféciája a múlttal szakító új világnak, hanem éppen annak a fejlődésnek a magyarázata, amelynek útján a mai társadalomból ki kell alakulnia az újnak akkorra, amikorra ennek gazdasági föltételei megvalósulnak. Az eszmei harcnak csak siettető, érlelő hatása lehet a fejlődésre, de a legszebb program, a még oly üdvös és igazságos követelés kizárólagos hangoztatása sem pótolhatja a fejlődés folyamatát, nem teremtheti meg enélkül a legegyetemesebb akarattal sem a dolgok új rendjét.

Helytállóbb Novikovnak a konzervativizmus kifogásai ellen való érvelése. Aristoteles, a maga korának legnagyobb bölcsésze, még el sem tudta képzelni a politikai életet rabszolgaság nélkül; az eszmék fejlődése, a fölvilágosodás éppen úgy meg fogja dönteni a militarizmust és a nemzetközi anarchiát, mint a rabszolgaság intézményét megdöntötte. Novikov azonban itt is egyoldalú marad, az eszmei fejlődés mellett nem méltatja a gazdasági tényezőket, csak a lelki folyamatot látja, amely szerint ma még elmosódó fogalom a föderalizmus, azután határozottabb eszme lesz, majd kívánsággá és akarattá erősödik s akkor a népszenvédély kényszeríti a politikai pártokat az életre való küzdelemre, a kormányokat pedig az ennek megfelelő pozitív törvényhozásra.

A konzervativizmus belső és külső politikája között állandó az ellentét. Az államon belül a törvényességnek, az államok között fennálló viszonyban az anarchiának a hívei a konzervatívok; A föderalizmussal szemben nincs pozitív programjuk. tagadó álláspontjukat

azzal indokolják, hogy minden haladást a politikai intézményekben vérfolyam jelez, mert az uralkodó osztály sehosem mond le önként előjogairól. A konzervatívok a vértől nem irtóznak annyira, amikor saját érdekeiknek megfelelő háborúról van szó, de egyébként sincs igazuk, mert ugyanaz a cél egyszer harc, máskor béke útján érhető el. Franciaország véres forradalommal szabadult meg arisztokráciája uralmától, Anglia vér nélkül; a harminc éves háborúra az osztrák udvart a vallásszabadság elleni gyűlölet bújtotta, 1860—67 között egy Habsburg megadta alattvalóinak a lelkiismereti szabadságot, a polgári házasságot és a népiskolát egyetlen élet föláldozása nélkül. Svájc 1814-ben még arisztokratikus és egyházas államok laza kapcsolata volt s 1848 óta demokratikus szövetséges állam. Ez a fejlődés is egy csöpp vér nélkül ment végbe. 1820-ban Angliában még alig egy tucat ember háborodott fel azon a barbárságon, hogy négyéves gyermekeket 12 órán át dolgoztattak a gyárban s azóta mennyire fejlődött a munkásvédő törvényhozás!

Az európai föderáció eszményének hívei is így fognak szaporodni mindaddig, míg majd befolyást tudnak gyakorolni a törvényhozásra. Az 1901-ben megjelent könyv szerint Európában és Amerikában 91 békeegyesület állt fönn, körülbelül 43.800 aktív taggal.* Központi irodája Bernben van és 1899 óta nemzetközi kongresszusokat tartanak, lapokat és könyveket adnak ki és saját anyagi erejükkel szervezik a béke-propagandát. Európa törvényhozó testületeinek tagjaiból alakult az Interparlamentáris Unió, amely a kultúrállamok között fönnálló jogi vonatkozások szabályozásának kérdését tanulmányozza. Tizennégy törvényhozó testületből 1500 tagja van az Uniónak, amelynek legalább ez idő szerint nem tudunk olyan jelentőséget tulajdonítani, mint Novikoy, hiszen ugyanazok a tagok, akik az Unió kongresszusain és lakomáin lelkesedtek a világbékeért, otthon, saját parlamentjeikben megszavazzák a hadiköltségeket béke idején is — egyes dicséretes kivétellel —; a mi közjogi ellenzékünk sem a világbéke mellett való állásfoglalásból, hanem pusztán nemzeti követelményeinek ki nem elégítése miatt tagadja meg hozzájárulását a katonai terhek emelésétől s az önálló magyar hadsereg részére még többet is megszavazna.

Természetes, hogy az igazi, hamisítatlan, demokratikus parlamentben jobban érvényesülhetnének a világbéke hívei. Így igen találón

* Ha e szám a valóságnak megfelel, akkor a békemozgalom egyesületei és hívei azóta rohamosan szaporodtak. Így pl. Franciaországban 1907-ben 38 békeegyesület van s tagjaik, valamint a békeegyesülethez csatlakozó egyesületek tagjainak számát Fried 300.000-re becsüli. (Fried: *Die moderne Friedensbewegung*, 79. o.)

utal Novikov arra, hogy 1893-ban a német Reichstagban hatalmas ellenzéke volt a katonai létszám fölemelésének s nem volt a nép valódi többsége az a parlamenti többség, amely a katonai teher emelését megszavazta. A kormány javaslata mellett szavazó képviselők választóinak száma ugyanis 3,225.000, a javaslat ellen szavazó és kisebbségben maradt képviselők választóinak száma pedig 4,223.000 volt, úgy hogy a létszámemelést ellen, tehát a béke mellett tulajdonképpen a választóknak egymilliónyi többsége nyilatkozott meg. Ki tudja, milyen következményei lehetnek volna annak, ha Németországban a kerületek igazságos beosztása és a proporciós választás lehetővé teszi az általános választójog teljes érvényesülését, így a nép valódi többségi akaratának megnyilatkozását, s ezzel talán megakasztja a fegyverkezés fokozásának örületes iramát. (Milyen fényes cáfolata ez az önmaga szolgáltatotta adat is Novikov ama felfogásának, hogy a föderáció független az államok belső alkotótól! Hát talán a cári kiáltványoktól várja ő a fegyverkezés megszüntetését, amikor az általános választójog parlamentje sem volt képes eddig a fegyverkezés fokozását megakasztani.)

A világbéke megvalósulásával biztató jeleket ezután így sorakoztatja föl Novikov:

1. Újabb békeegyesületek alakulnak s a régiek tagjai is szaporodnak.

2. A sajtó mind több rokonszenvet mutat a békemozgalmak iránt, ami amellest szól, hogy a közönségben is megvan ez a rokonszenv, mert a sajtó mindig alkalmazkodik az uralkodó hangulathoz, még a konzervatív sajtó is megérezte a közvélemény változását.

3. A kormányok is a békemozgalmak mellett nyilatkoznak. Igaz, hogy ez az elvi állásfoglalás még messze van a gyakorlati politikától, de az első lépés mégis efelé s maga a szemfényvesztés meghajlás az erény előtt.

4. Az antimilitarista pártok gyarapodnak, amivel szemben a konzervativizmus táborát a modern idők pusztítják, a liberális pártok pedig gyávaságuk és ingadozásuk folytán leszorulnak vezetőszerepükről.

5. Annál jobban erősödik mindenütt a szocialista párt, egyrészt mert ellenségei mindig ostobábbak, a szocialisták pedig egyre okosabbak lesznek s a forradalmi és fölforgató tendenciákat elhagyva, kormányra törekuszenek, félretolva az útból az egykori szabadelvű balpártokat s kezükbe ragadva a haladás zászlaját. A szocialista párt haladása egy-egy lépés a föderáció felé s a béke reményét az erősíti a legjobban, hogy ez a párt egymaga több teret nyert, mint a többiek együttvéve.

Ezután Novikov beletéved a szocializmus úttörőinek vagy inkább előfutárainak ama fölfogásába, hogy az emberiség boldogítására a világ hatalmasait, elsősorban az uralkodókat kell megnyerni az új társadalmi rend helyességéről s az arra vezető eszközök, utak és módok célszerűségéről való meggyőzés útján. Mindjárt ki is számítja, hogy csak a földgömb 25 nagy monarchiájának uralkodóját, 23 köztársaság elnökét, a nemalkotmányos államok ezer méltóságát, a parlamentáris államok 35 ezer képviselőjét és szenátorát, összesen tehát 40 ezer embert kell megnyerni a föderáció eszméjének és — kész a föderáció. Azonban, minthogy nyilván önmaga sem bízik ez előkelő nagykorúak oktatásának sikerében, mindjárt lejjebb száll a társadalmi ranglétrán s a súlyt pótolva a számmal, 120 —140 ezer ember akaratát elég erősnek tartja arra, hogy az emberiséget kivezzék az anarchiából a föderáció útján a világbéke paradicsomába.

A kételkedőkkel szemben hivatkozik arra, hogy az uralkodók sem vonhatják ki magukat a társadalmi milieu eszméinek hatása alól; csakhogy itt ezt a helyes fölismerést nem vezeti végig következetesen, mert nem gondolja meg, hogy ma a társadalmi milieu nem szorítkozhatik arra a 120—140 ezer emberre, akiket esetleg sikerült a föderáció leglelkesebb híveiül megnyerni, mert a társadalomnak újabb, gyökeres átalakulása csakis a milliókra menő tömegek erejével, öntudatos szervezettségével következhetik be. Ezt ugyan később maga is belátja, amikor a föderációt megteremtő, lángeszű hatalmas fejedelem elmaradása esetére a munkástömegek szakadatlan és kitartó küzdelmétől várja a föderáció eljövételét.

Hogy ez mikor lesz, arra józan mérséklettel nem ad, aminthogy nem is adhat választ. Lehet, hogy évek, lehet, hogy évszázadok múlva. Az eszmék közül egyik gyorsan, másik lassan érik meg. Lutherig komoly támadás nem érte a katolikus dogmát és a pápai bulla elégetése után alig ötven év múlva a szociniánusok már Krisztus istenségét is tagadták. Évszázadokon át uralkodott a korlátlan francia monarchia, a törvényhozó testület jegyzőkönyveiben 1789-ig egyetlen antiroyalista kifejezés sem olvasható s a konvent második ülésén egyhangúlag eltörlik a királyságot. A föderáció eszméje sokkal bonyolultabb, semhogy a nép szenvedélyét úgy föl tudná korbácsolni, mint más egyszerűbb kérdés, mint pl. a népjog, az olcsó kenyér. Ezért az agitációnak inkább az értelemhez kell fordulnia, azt a meggyőződést kell terjesztenie, hogy a föderáció senkinek sem árt, a gazdaságot, a jólétet, a biztonságot fokozza s mindezzel az emberi boldogságot előmozdítja.

Nagy lelkesedéssel ír Novikov II. Miklós, a *béke-cár* leszerelő

akciójáról. Muraviev gróf köriratára 1899 júniusában összeült a hágai nemzetközi értekezlet a leszerelés kérdésében. Június 23-án Gilinski ezredes előterjesztette az orosz javaslatot:

„A hatalmak kötelezik magukat, hogy öt évig nem emelik a tényleges állományt és a katonai költségeket.”

Június 26-án Schwartzhoff ezredes Németország nevében ellenezte a javaslatot, de még a kötelező döntőbírószágba sem ment bele s ezt Bülow, a birodalmi gyűlésen azzal indokolta, hogy a német kormány politikai kérdésekben csak a német nép jólétét ismeri el vezérelvnek. A hágai értekezletnek mégis megvan az a történelmi jelentősége, hogy ez volt az első eset, amikor a nagyhatalmak képviselői nem országok felosztása végett, hanem az emberiségre hasznos mű létrehozásának legalább is a címén ültek össze tanácskozásra s hogy megteremtette a föderális intézmények sorában elsőnek tekinthető, fakultatív, de állandó döntőbírószágot. Nem sokat jelent, ha azt nézzük, hogy a bíróság nem kötelező; de intézmény jellegét és fejlődőképességét s ezzel jelentőségének fokozódására alkalmasságát mutatja — állandósága az eddigi alkalmi döntőbírószágokkal szemben. Mert ha nincs állandó bíróság, az ellenségeskedés könnyen kitörhet, amíg a bíróságot meg tudják alakítani s a szenvedélyek rögtön lehűlnek, mihelyt a vitás ügy mindkét fél akaratából bíróság elé kerül. Bizonyára a legkiválóbb jogászok kerülnek a bíróságba, de mindenesetre „ezerszer bölcsebbek, mint a dum-dum golyók és a „Maxim-ágyú”. Pártatlanságukat pedig biztosítja egyrészt az, hogy saját hazáját érintő ügyben egy bíró sem vesz részt, de ha közvetve érinti is az ügy hazája érdekét, a testületi szellem és kötelességérzet bizonyára megtartja azt a bírót pártatlanságában, aki föl tud emelkedni a gondolkodásnak arra a magaslatára, ahol már meggyőződik arról, hogy tényleges érdekelletét nincs az emberek között. S minthogy minden nemzet erre legmúltóbb fiait küldi a bíróságba, a bírák egyénisége iránt indokolt a bizalom s így alapos az a remény is, hogy a fakultatív bíróság megalégedésre működvén, előbb-utóbb kötelező erejűvé válik az esetek minél nagyobb számára, végre pedig minden vitás esetre.

Ami azt az ellenvetést illeti, hogy ennek a bíróságnak nem lesz végrehajtó hatalma, erre nézve a történelem mutat példát, mert akár közös szövetséges hadsereg, akár egyik megbízott szövetséges fegyveres ereje érvényt szerezhet az ítéletnek. De erre mind kevesebb szükség lesz. Hiszen a magánjogi szerződések óriási többségét is kényszer nélkül teljesítik az emberek s az egyes államok is az egyes nemzetközi szerződések megállapításait, holott ezeknek megszegése nem is provokálna föltétlenül háborút.

A föderális intézmények további csirái: a nemzetközi kongresszusok, amelyeket közös érdekek megbeszélése és védelmének szabályozása végett már régebb idő óta tartanak a különböző államok megbízottai. E kongresszusok fejlődésének történetében a következő fokok állapíthatók meg:

- I. Megegyezés egy célra
 1. határozatlan időre,
 2. meghatározott időre.
- II. Megegyezés különböző célokra
 3. határozatlan időre,
 4. meghatározott időre.

Ma már eljutottunk a II. 1. fokra s látva a nemzetközi kongresszusok folytonos terjeszkedését úgy a területet, mint a tárgyakat tekintve, nem lehet kétségünk a további fejlődés iránt, amelynek folyamán el kell jutnunk a rendes időszakonként megtartandó nemzetközi kongresszusokig. Ezeknek embriója már megvan az interparlamentáris konferenciában, amelyben (1900) az európai parlamentek tagjainak egytizede résztvesz. Ez a szám folyton gyarapodik s egy napon az interparlamentáris konferencia magában foglalja Európa törvényhozó testületeinek többségét. Ekkor a képviselők minden országban indítványt tehetnek, hogy a kormányok hivatalos nemzetközi kongresszusokat rendezzenek, amelyeket mind sűrűbben, majd visszatérő időszakokban tartsanak. így a nemzetközi döntőbírótság mellett nemzetközi törvényhozó testület is fejlődik ki s ettől már nincs messze a nemzetközi végrehajtó hatalom megteremtése. S amint a közös szervek megelégedésre működnek, a fejlődés tovább halad az államok föderációjától az államszövetségig. E fejlődés példáját mutatja Svájc. 1815-ben még szuverén államok csoportja volt, amelyeknek közös ügyekben tartott gyűlésükön a határozatokat a delegáltak csak ad referendum vehették. 1848 után lett Svájc szövetséges állam két kamarával, az egyikbe a népesség aránya szerint kerülnek a képviselők (nemzeti tanács), a másikba minden kanton két delegáltat küld (államtanács). Az átalakulás államok föderációjából államszövetséggé megtörténhetett, mert alaptalannak bizonyult a félelem, hogy a központi hatalom elnyomja az egyes kantonokat. A svájci szövetséges államalkotmánynak mintául az Amerikai Egyesült Államok szolgáltak s ezt fogja követni az európai föderáció is, mert ennél jobbat nem lehet kitalálni.

Mihelyt a föderáció a három államalkotó hatalmi tényező: a törvényhozó, bírói és végrehajtó hatalom birtokába jut, közös intézményeket teremt e hatalmi tényezők működésére. Ha e központi és

egy-egy állambeli hatalmak között a viszonyt jól, vagyis úgy rendezik, hogy a központ tekintélye és a részek függetlensége egymásba vág, egymást kiegészíti s így a centralizáció és decentralizáció harmonikusan kiegyenlítődve érvényesül, mint az emberi testben, akkor a föderáció egészséges, életképes szervezet lesz.

Azzal az ellenvetéssel szemben, hogy ha az egész világ egyetlen, egységes hatalom alá kerül, a földgömb olyan lesz, mint egy nagy börtön, melyből nincs szabadulás, utal Novikov Lorenzo di Medici aggodalmára, aki azt mondta, hogy vége lesz Itália szellemi fejlődésének, ha egy állammá egyesül. Az aggodalom onnan származik, hogy ma a tekintély körülbelül egyet jelent az elnyomással, hogy a politikai hatalmat — s mennél nagyobb, annál kevésbé — tudjuk elképzelni zsarnokság nélkül. A baj nem a hatalomban, hanem az elnyomásban van; de a központi világhatalom, amelynek alapját az egyenjogú nemzetek föderációja alkotja, anarchia és elnyomás helyett jogrendet és védelmet nyújt. Attól nem kell félni, hogy az európai direktórium egyik vagy másik állam érdeke ellen fog kormányozni. E félelem? alaptalanságát mutatja egyrészt az a tény, hogy Svájcban egyik kanton sem emelt soha ilyen panaszt a központi kormány vagy törvényhozás ellen, másrészt az, hogy ezt a félelmet valamennyi állam konzervatívjei hangoztatják s már egyszerű matematikai szabály szerint is ezek, mint az egyenlet ellentétes két oldalán álló mennyiségek, egymást megsemmisítik s ilyenfajta félelem csak addig indokolt, míg az államok egymáshoz való viszonyát az érdekkellentét föltételezése alapján akarják szabályozni, nem pedig a tényleges érdekközösség alapján.

A centralizáció nehézségeit legyőzi a folyton fejlődő technika, szabadságellenes hatását pedig elhárítja az, hogy itt tulajdonképpen nem centralizációval, hanem unióval állunk szemben, amely — miként Amerika példája mutatja — elegendő szabadságot enged a helyi önkormányzatnak s így — mint már érintettük — a centralizáció és decentralizáció harmóniáját és ekként mindenikből a célszerű elvek gyakorlati megvalósítását biztosítja.

IV.

Nem a világbéke, hanem Angliával szemben elsősorban Nyugat- és Középeurópa és másodsorban a kontinentális Európa érdeke szempontjából kiindulva tárgyalja a kérdést Anatole Leroy-Beaulieu ugyanabban az időben *Les Etats- Unis d'Europe* címen*, mégis sok tekintetben találkozik Novikov fölfogásával és javaslataival. Utal arra, hogy

* *La Revue des Revues*, 1900, 2. trimestre.

nemcsak ábrándozó bölcsészek, hanem pozitív elmék, az anyagi érdekek, a politikai előnyök kérdéseit kutatók is foglalkoznak az európai Unió eszméjével. Az Unió adna erőt Európának és biztosítaná a békét, az elzászi kérdés is csak ennek keretében lenne megoldható. Az Unió a szolidaritás elvének megvalósítása a nemzetközi politikában a népek között, mint a társadalomban az egyének között. Nem gondol az Amerikai Egyesült Államokra mint mintára, nem akar új nagy nemzetet, hanem azt akarja, hogy a különböző népek nemzeti létük fönntartásával egyesüljenek, ne legyen *Bundesstaat*, hanem *Staatenbund*. Az első kérdés: Egész Európa beléphet-e ebbe a föderációba?

Törökországgal, Angliával és Oroszországgal szemben lehetnek aggodalmak, különösen Angliával szemben.

Törökország sokkal ázsiaibb, semhogy az európai föderációban könnyen elhelyezkedhetnék. A történelmi hagyományokkal is ellenkeznek ez, hiszen az első európai egyesülés célja éppen a törökök kiűzése volt Európából. Ma (1900) nem hadseregeivel, hanem züllésével fenyegeti az európai békét. Mégis be lehetne venni az Unióba, de nem egyenjogú tagként, hanem valami kapcsolatban, vagy Európa védnöksége alatt a sok nyugtalanságot okozó Keleti kérdés, a kis Balkán államok helyzetének megoldásával. Egy Balkán-konföderáció az európai föderációban éppen úgy legjobban biztosítaná a kis keleti államok függetlenségét, mint a nyugati kisebb államokét azoknak az európai föderációba való belépése.

Sokkal nehezebb az angol és orosz kérdés. Mindkét birodalom túlságosan nagy, fölforgatná a szövetséges Európa egyensúlyát. Alkotmányos alakulatuk, céljaik és hagyányaik szerint is nagyon eltérnek a többi Európától. Bismarck is azt mondta: Sem a gigászi tengeri hatalom, sem a kolosszális szárazföldi hatalom: sem a bálna, sem az elefánt nem éreznék jól magukat egy európai köztársaságban vagy föderációban, Bármily laza lenne is a kapcsolat, Anglia nem találhatná ott meg a helyét, mert ez az öt világrészre kiterjedő hatalom több, mint európai. (*Est plus mondial, queuropéen*) Soha ily nagy s ily népes birodalom még nem volt. Maga egy egész világ. Hogy mi lesz belőle, ez a legnagyobb problémája az új világnak, de nagy gondjuk a szomszédoknak is. A megoldás nem sokkal könnyebb, mint az európai Unióé. Egy a szuverenitása, de még nem tökéletes a föderáció és kívül áll az európai szolidaritáson. Törekvései a föld több pontján több európai állam érdekeit veszélyeztetik, Nemcsak vele nem lehet, hanem inkább ellene kell megcsinálni az európai Uniót! Európa szárazföldi államai nemcsak az Európán kívüli, az amerikai és távol keleti versenytársak, hanem Anglia ellen

is kell, hogy együttesen védjék meg befolyásaikat és birtokaikat. Mert még ha gyarmatai egy részét, Ausztráliát is elveszítene, mint az angol-szász népek szövetsége, a tengeren hegemoniát gyakorolhatna s föderációra kényszeríthetné a szárazföldi Európát, ha ez előbb létre nem jönne.

Oroszország is kívül áll az európai szolidaritáson. Intézményei, hagyományai, politikai alkata, kiterjedése ellentétbe állítják a tulajdonképpeni Európával. Az oroszok Európát öregnek, kiéltnek tartják, s ha nem is egész Európa, de a szláv világ hegemoniájára törve, elég erőseknek érzik magukat arra, hogy szövetségre ne legyen szükségük. III. Sándor cár szerint Oroszország: hatodik világrész — s nem is a legkisebb. 150 (ma már 170) milliónyi lakosainak negyötöde európai eredetű. Az orosz szupremácia elleni védekezésből is kell Európának szövetkeznie. Az európai föderáció hívei közül többen, így Le Play is e föderációt épp oly szükségesnek tartják a cári uralom, a moszkovitaambíciók, mint az angol áradat ellen.

Európa és a világ mai (1900) helyzetében azonban még sem látja Leroy-Beaulieu Oroszországban Európa, legfélelmeőbb veszedelmét. Sőt, egyrészt Németország katonai ereje, másrészt Oroszország gyarmati és tengeri törekvései biztosítják Európa, vagy — mondjuk — a világ egyensúlyát, mert Oroszországnak éppen úgy, mint Európa többi részének érdekében áll a tenger szabadságát biztosítani Nagybritannia túlnyomó erejével szemben. Egyébként keleti terjeszkedésének arányában nincs is elegendő tőkéje Oroszországnak a politikai uralma alá vetett népek kizsákmányolására, ipari fejlődésében európai tőkére szorul. Gazdasági és politikai érdekei tehát egyaránt arra ösztönzik Oroszországot, hogy közeledjék Nyugat-európához, hogy esetleg ententebe is lépjen vele, aminek bevezetésül szolgálhat az „alliance franco-russe”.

Az államok szövetségét sohasem a kölcsönös rokonszenv, hanem mindig a közös féltékenység, a közös gyűlölet teremtette meg. A haladás, a demokrácia eddig ezen nem változtatott. Európában úgy, mint Amerikában soha ily heves nem volt a politikai vagy kereskedelmi hegemoniáért való versengés. A nyugtalanító jelenségek, nacionalizmus, imperializmus, fajgyűlölet, nemzeti önzés örületig fokozódnak. Szabad-e ilyen időben remélni, hogy a pacifista propaganda és a szolidaritás szövetségbe egyesíthetné Európa népeit? A szerző a huszadik század esetleges európai Unióját a világ jelenlegi állapotában csak az Anglia elleni közös gyűlölet és közös érdekek ösztönző erejétől reméli. Az első lépésnek ehhez az

európai Unióhoz a most fennálló két szövetség s ezzel a szárazföldi Európa legnagyobb hatalmainak egyesülését látná, amelyhez aztán csatlakoznának a kisebb államok s ezzel biztosítva lenne Európa, sőt az egész világ békéje.

Ami a formát illeti, erre nézve talán korai még a találgatás, hiszen ha a cél helyességét felismerik és a megvalósítást akarják, az eszközöket és módokat meg fogják találni. Mégis az eddigi diplomáciai és a kongresszusokon megnyilatkozó nemzetközi érintkezések megsűrösödéseként azt lehet remélni, hogy a föderáció élén két legfőbb közös intézmény fog állani:

1. A kormányok képviselőiből alakult szenátus vagy államtanács,
2. az egyes országok népessége arányában választott képviselőkből álló törvényhozó testület, amely mellett természetesen fennmaradnának a külön állami törvényhozások.

„Szabad-e álmodni európai parlamentről? európai direktóriumról? legfőbb európai bíróságról?” — kérdi szinte sóhajtva Leroy-Beaulieu. Egyelőre örömmel kell fogadni mindent, aminek az a célja, hogy Európa államait és nemzeteit közelebb hozza egymáshoz politikai és gazdasági téren, tehát a nemzetközi értekezleteket, kongresszusokat, kereskedelmi szerződéseket, választott bíróságokat. A gazdasági viszonyok nem kevésbé fontosak, mint a politikaiak s remélhető, hogy az európai szövetség vámegegyezményekkel, esetleg teljes vámunióval kezdődhetik. Anglia is, miután a politikai szorosabb kapcsolat nem sikerült, gazdasági alapon akarja szorosabban összefűzni a világbirodalom részeit. Így kell tennie az európai föderációnak is. Az európai *Zollverein* (a francia író is ezt a német szót használja) megteremtése az európai föderáció leggyakorlatibb előkészítése. A gazdasági uniónak nincsenek olyan elméleti nehézségei sem, mint a politikainak s ha amaz már egyesíti Európa népeit, bizonyára követni fogja azt a politikai Unió is. Az angol-szász világgal szemben Európa csak vámunióval védekezhetik, ami gyakorlatilag annál inkább megvalósítható, mert nem jelenti az egyes államok között minden vám eltörlését, hanem csak azok mérséklését, az Unió tagjai között érvényes kedvezmények megállapítását.

A vámvédelmi érdekekkel és előítéletekkel szemben a modern munkásság új törekvései, mint folyton gyarapodó gazdasági és társadalmi erők viszik előre az Unió eszméjét a megvalósulás felé, A munka nemzetközi törvényhozási szabályozása új, erős kapcsolatokat teremthet Európa népei között. Szocializmus és internacionalizmus között logikai a kapcsolat, ennek hódolni kénytelenek az országok,

a szocializmus erősödik bennük. Ezt nem lehet Európa jövőndő alakulásánál figyelmen kívül hagyni. A szükségletek nyomása és az eszmék fejlődése lassankint föderációvá sűrítik és erősítik a népek között fennálló gazdasági és politikai kapcsolatokat. Európa nem maradhat földrajzi fogalom: a tegnap utópiájából a holnap valósága lehet.

V.

Kautsky* az államkapcsolatoknak, különösen a középeurópai államok szorosabb összeköttetésének jövőndő szükségességében szintén gazdasági okokat lát, s mint Leroy-Beaulieu, ő is a két túlnagy európai birodalom, az angol és orosz, sőt továbbmenve, az Amerikai Egyesült Államok és — kissé messzebb tekintve a jövőbe — Kína ellenében is szükségesnek tartja Középeurópa államainak elsősorban gazdasági kapcsolatát, hogy meglegyen az a nagy belső piacuk, amely nélkül iparukat amazokkal szemben a kivitel versenyében megkívánt erőre nem fejleszthetik. Ezt a nagy belső piacot ugyanis nemcsak hódítással, tehát nemcsak imperialista, nacionalista politikával lehet megszerezni, ami a demokrácia elveivel ellenkezik, hanem a gazdaságilag egymásra utalt, tehát elsősorban a szomszédos államok szövetségével is. S a történelmi fejlődésnek is ez a megoldás felel meg. Mert a nemzeti állam sem úgy keletkezett, hogy egy község elhatalmasodva, magába szívta volna a szomszéd községeket, hanem úgy, hogy különböző községek egy közösségbe olvadtak; de egyenlő jogúak maradtak, községi ügyeikben megtartották önkormányzatukat. Az államszövetség az a nagy alakulat, amelyre a kapitalizmusnak szüksége van, hogy fejlődésének utolsó, legfelsőbb fokát elérje, amelyen aztán a proletárság hatalma alá hajtja.

Az ilyen államszövetség első példája az Északamerikai Egyesült Államok, s a brit birodalom is annak köszönheti hatalmát, hogy gyorsan fejlődő gyarmatai idejekorán szövetséges államokká alakultak. Ezekben az államszövetségekben a forma különböző lehet, szövetségek szövetsége is keletkezhetik, a fejlődés végső foka, eszménye: a világszövetség.

A kiindulópont az Európai Egyesült Államok felé Kautsky szerint is az lehet, amiről oly sok írás esik most: a Német birodalom vámuniója szomszédjaival. A középeurópai vámunió mostani szószólói feledik azonban, mondja Kautsky, hogy a német

* *Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund.* Nürnberg 1915.

szövetséges államra vezető *Zollverein*, a szabad kereskedelem elvén épült föl, mert vámjai minimálisak voltak s a német ipart nem a külföldtől való elzárkózás lendítette föl, hanem a belső forgalom szabadságával megteremtett nagyobb belső piac. De ez a gazdaság föltétel nem elegendő az államszövetség kifejlődésére. A másik, politikai föltétel: a szövetkező államok demokráciája. Ez tette lehetővé az Északamerikai Egyesült Államok megalakulását és megszilárdulását és a brit világbirodalom fejlődése is attól függ, hogy a demokratikus elemek győznek-e az imperialista hatalmi politikával szemben.

Szabad forgalom és teljes demokrácia mindenütt: ez a kettő alapozhatja meg a haladás útját a nemzeti államoktól az államszövetségig vagy Egyesült Államokig, ez teremtheti meg az örökös háborús veszedelemmel fenyegető imperialista politika romjain a békét, sőt — hangozzék bár ma még és ma inkább, mint valaha, utópisztikusan — a világbékét is.